INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №5 (2026). MAY
innovativepublication.uz

Mil.avv.VI-IV asrlarda Markaziy Osiyoda madaniy hayot.

Termiz davlat pedagogika instituti
Tarix kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
Nasriddinov Dilovar

Termiz davlat pedagogika instituti
Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti Tarix yo‘nalishi
K25-01 guruh talabasi **Almuradov Iskandar**

Termez State Pedagogical Institute
Trainee-teacher of the Department of History
Nasriddinov Dilovar

Termez State Pedagogical Institute
Faculty of Pedagogy and Social Sciences,
Department of History,
Student of Group E25-01, Iskandar Almuradov.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Miloddan avvalgi VI–IV asrlar Markaziy Osiyo, arxeologik qazilmalar (Afrosiyob, Qiziltepa, Ko‘zaliqir, Yoztepa, Takhti Sangin), yozma manbalar (Doro I ning Bisotun yozuvlari, Gerodotning “Tarix” asari, Avesto matnlari) va zamonaviy tadqiqotlar (P. Briant, V. Sarianidi, B. Marshak, O‘zbekiston va Tojikiston arxeologlari ishlari) asosida ushbu davrni chuqur tahlil qilish mumkin. Maqola Markaziy Osiyoning turli mintaqalarini (So‘g‘diyona, Baqtriya, Xorazm, Marg‘iyona) alohida ko‘rib chiqadi, madaniy sintez jarayonlarini ochib beradi va uning jahon sivilizatsiyasidagi o‘rnini belgilaydi.
Kalit so‘zlar: Siyosiy va ijtimoiy sharoitlar, moddiy madaniyat, me’morchilik, irrigatsiya va iqtisodiyot, san’at va tasviriy ijod: sintez va o‘ziga xoslik
Abstract. This article provides an in-depth analysis of Central Asia during the 6th–4th centuries BCE on the basis of archaeological excavations (Afrasiab, Kiziltepa, Kozaliqir, Yaztepa, and Takhti Sangin), written sources (the Behistun inscriptions of Darius I, Histories by Herodotus, and the texts of the Avesta), as well as modern scholarly studies conducted by Pierre Briant, Victor Sarianidi, Boris Marshak, and archaeologists from Uzbekistan and Tajikistan. The article separately examines the various regions of Central Asia, including Sogdiana, Bactria, Khorezm, and Margiana,

reveals the processes of cultural synthesis, and determines their place within the development of world civilization.
Keywords. Political and Social Conditions, Material Culture, Architecture, Irrigation and Economy, Art and Visual Creativity: Synthesis and Distinctiveness.

Miloddan avvalgi VI asr o‘rtalarida Kir II (mil. avv. 559–530) Ahamoniylar imperiyasini barpo etgach, Markaziy Osiyo hududlari bosqichma-bosqich imperiya tarkibiga kirdi. Mil. avv. 545–539 yillarda Kir II sharqiy Eron, So‘g‘diyona, Marg‘iyona va Baqtriya viloyatlarini, shuningdek, sak qabilalarini bo‘ysundirdi. Gerodot va boshqa yunon mualliflari Kyurning Markaziy Osiyoga ikki yurishi haqida ma’lumot bergan. Bu yurishlar nafaqat harbiy, balki madaniy aloqalarni ham kuchaytirdi.

Markaziy Osiyoda Ahamoniylar davrida me’morchilik mahalliy va fors uslublarining sintezi edi. Qal’alar va saroylar loy g‘ishtdan qurilgan, ammo ustunlar, portal bezaklari va reja fors ta’sirini ko‘rsatadi. Qiziltepa (Shimoliy Baqtriya), Yoztepa va Yerqal’a (Marg‘iyona) qazilmalarida murakkab irrigatsiya inshootlari topilgan. Marg‘iyonada mil. avv. VI–IV asrlarda rejalashtirilgan sug‘orish tizimi mavjud bo‘lgan. Xorazmda “Antik davr 1” madaniyati shakllandi – Akchakhan-qal’a kabi yodgorliklarda devor rasmlari Ahamoniylar ta’sirini aks ettiradi. Sug‘orish tizimlari (Gerodotning Akes daryosi haqidagi ma’lumotlari) dehqonchilikni rivojlantirdi: bug‘doy, arpa, uzum, olxo‘ri, anor yetishtirildi. Bu moddiy farovonlik madaniy rivojlanish uchun zamin yaratdi.

Bu davrda zoroastriylik (mazdaizm) keng tarqaldi. Ahamoniylar uni qo‘llab-quvvatlagan, ammo Markaziy Osiyoda mahalliy shakllar saqlangan. Olov ibodatxonalari, dakhma (muqaddas joylar), Avesto matnlari ta’siri kuchli edi. Oxus daryosi culti (Vaxsh/Oxus xudosi) mashhur bo‘lgan – u suv va hayot ramzi edi. Mahalliy e’tiqodlar (ajdodlar culti, tabiat kuchlariga sig‘inish, shamanizm unsurlari saklarda) zoroastriylik bilan uyg‘unlashgan. Gerodot massagetlarning quyoshga sig‘inishini tasvirlaydi. O‘limdan keyingi hayot tasavvurlari rivojlangan: jasadlarni qushlarga yem qilish yoki suyaklarni ossuarlarda saqlash odatlari keyingi davrlar uchun asos bo‘ldi. Din madaniy birlashuv omili bo‘lib, san’atda (olov ramzi, muqaddas daraxt, hayvonlar) va urf-odatlarda aks etgan. Ahamoniylar davrida Markaziy Osiyoda zoroastriylik institutsional shakl olgan bo‘lishi mumkin.

Mintaqaviy xususiyatlar

- **So‘g‘diyona**: Afrosiyob markazi, savdo va hunarmandchilik rivoji.
- **Baqtriya**: Madaniy ko‘prik, yunon ta’siriga qadar fors-mahalliy sintezi.

- **Xorazm**: Mustaqilroq rivoj, sug‘orish va mudofaa inshootlari.
- **Marg‘iyona**: Irrigatsiya va shahar madaniyati.
- **Sak-massaget hududlari**: Ko‘chmanchi san’at va harbiy madaniyat.

Kundalik hayot oila va qishloq/jamoa atrofida kechgan. Ovqatlanishda non, go‘sht, sut mahsulotlari, mevalar asosiy. Kiyim: shim, ko‘ylak, bosh kiyimlar (keyingi milliy liboslar prototiplari). Sak ayollari erkaklar bilan birga jang qilgan – Gerodot Tomirisni jasorat ramzi sifatida tasvirlaydi. To‘y, dafn va bayram marosimlari boy bo‘lgan. Urf-odatlar mahalliy va fors elementlarini birlashtirgan. Ijtimoiy tabaqalar (elita, dehqonlar, hunarmandlar, qullar) madaniy farqlarni keltirib chiqargan

Xalqaro aloqalar va madaniy ta’sir Markaziy Osiyo imperiya orqali Yaqin Sharq, Misr va Yevropa bilan bog‘langan. Lapis lazuli, oltin, otlar eksport qilingan. Dasht ko‘chmanchilari bilan to‘qnashuv va savdo madaniyatni boyitgan. Bu davr keyingi ellinistik, Kushon va So‘g‘d savdo imperiyalariga poydevor bo‘ldi.

Madaniy merosning davomiyligi va zamonaviy ahamiyati Bu davr merosi keyingi ming yilliklarda (Yunon-Baqtriya, Kushon, So‘g‘d) davom etgan. Bugungi O‘zbekiston va Markaziy Osiyo identifikatsiyasida muhim o‘rin tutadi. Afrosiyob, Takhti Sangin, Oxus xazinasi kabi yodgorliklar YuNESKO merosi nomzodlari. Zamonaviy tadqiqotlar (raqamli arxeologiya, DNK tahlili) yangi ma’lumotlar berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Briant P. From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire.
2. Sarianidi V. Oxus Civilization va boshqa arxeologik asarlar.
3. Gerodot. Tarix (massagetlar haqida).
4. O‘zbekiston va Tojikiston arxeologiyasi bo‘yicha mahalliy monografiyalar (Afrosiyob, Qiziltepa va boshqalar).
5. UNESCO Markaziy Osiyo tarixi jildlari.
6. Oxus Treasure tadqiqotlari (British Museum nashrlari).
7. Nigora Egamberdiyeva va boshqa zamonaviy o‘zbek olimlari asarlari